

נושא העבודה

"החובה להעיד"

העבודה מוגשת בחסות העמותה של נוער שחור
משפט עברי

הקדמה אישית

הנושא שנבחר עבורי הוא-"החובה להעיד" על ידי עמותת נוער שוחר משפט עברי.

נושא זה עניין אותי מכיוון שהוא נושא הרלוונטי גם לחיינו כיום.

במהלך העבודה עניין אותי לדעת האם החובה חלה בכל מצב ומדוע בכלל קיימת החובה

הזו ולא נותנים אפשרות בחירה לאנשים האם להעיד או לא.

בנוסף, נושא זה גרם לי להבין את חשיבות מתן העדות אשר על בסיסה מוכרע המשפט

וכמו כן הבנתי שהעדות היא כלי ואמצעי מרכזי בעת ביצוע משפט וההכרעה בו.

תוכן עניינים :

ע"מ 1.....	מבוא
ע"מ 2.....	משפט עברי :
ע"מ 2-4.....	מקור החיוב
ע"מ 4.....	היקף החובה להעיד+אכיפת החובה להעיד
ע"מ 5-6.....	דיני נפשות ודיני ממונות
ע"מ 6-7.....	חובת עדות אמת
ע"מ 7.....	האם החובה להעיד קיימת בכל המקרים?
ע"מ 8.....	משפט ישראלי
ע"מ 8.....	מקור החיוב במשפט
ע"מ 8-10.....	אכיפת החובה להעיד
ע"מ 10-13.....	חובת עדות אמת
ע"מ 13-15.....	האם החובה להעיד קיימת בכל המקרים
ע"מ 16-18.....	השוואה
ע"מ 19.....	סיכום
ע"מ 20.....	ביבליוגרפיה

מבוא :

בעבודתי אעסוק בנושא החובה להעיד במערכת המשפט. ראשית נעמיק במשפט העברי על מנת להבין את מקור החיוב ומאין הוא נובע. לאחר מכן נעבור למשפט הישראלי הנהוג כיום, נראה כיצד שומרים על חובה זו וכיצד דואגים שהיא אכן תתקיים.

עבודתי מחולקת לשלושה נושאים עיקריים: דין עברי, משפט ישראלי והשוואה בינם. העבודה הנ"ל תעזור לנו להבין לעומק את הרעיון שעומד מאחורי הפסיקה והחקיקה הן במשפט העברי והן במשפט הישראלי. כמו כן, נבין את המניעים לכל קביעה בשני סוגי המשפט אשר למרות הפער הקיים ביניהם שניהם חשובים לנו.

כדי שנבין את חשיבות העדות ואת החובה שלה אסביר כי העדות הינה כלי ואמצעי מרכזי במערך המשפט. היא נמסרת על ידי העדים שמחויבים למסור עדות אמת ולאחר מכן השופט/ים מבססים את הכרעתם על בסיס אותם עדויות.

השאלה המשפטית עליה תתבסס העבודה היא: כיצד המשפט העברי מתייחס לחובה להעיד וכיצד המשפט הישראלי מתייחס לחובה להעיד?

מקור החיוב הרשמי במשפט העברי הינו מספר ויקרא פסוק א' פרק ה': " וְנָפֵשׁ כִּי-תִחָטָא, וְשָׁמְעָה קוֹל אֱלֹהִים, וְהוּא עֵד, אוּ רָאָה אוּ יָדָע; אִם-לוֹא יִגִּיד, וְנִשְׁאַ עֲוֹנוֹ."

כמו כן אין ספק שישנה חשיבות רבה למהימנות העדות, ולכן במשפט הישראלי נגלה שקיימת שבועה אשר מאפשרת מסירת עדות מהימנה יותר ואילו במשפט העברי ניתן לגלות זאת על פי עשרת הדברות על-ידי הדברה- "לא תענה ברעך עד שקר".

בעבודה אפרט את האמצעים העומדים לרשות מערכת המשפט על מנת לדאוג שהחובה להעיד אכן תתקיים.

לדעתי זהו נושא חשוב מאוד במשפט היות ועדות היא חלק גדול מאוד מן המשפט ויש לה משקל רב, לכן נושא זה סקרן ועניין אותי במהלך הכנת העבודה.

פרק ראשון-המשפט העברי :

ראשית נבין את המושג עדות וחשיבותה.

העדות משמשת ככלי מרכזי בבירור טענות בעלי הדין בבית המשפט. הצדדים הטוענים מוכרחים להתייחס לעדות (לסתור אותה או ללכת בעקבותיה) ואילו הדיינים מבססים את הכרעתם על סמך העדות.

חשיבותה הרבה של העדות מגיעה אלינו מהתורה, אשר מעניקה לה כוח רב בבירור הטענות והספקות שבין הצדדים. מכך, על העד מוטלת אחריות רבה בכל הליך עדותו. ובראש ובראשונה על העד לקלוט ויתרה מכך להבין את אשר ראה, לאחר מכן חובתו ללכת לבית הדין ולמסור את הדברים.

גם התורה הבחינה בבעייתיות שבחובה זו, ולכן מטפלת במי שנמנע להעיד- "הכובש עדותו". התורה מזהה את כבישת העדות כפגם באדם עצמו ובפגיעה באחר.

א) מקור החיוב

החובה להעיד מצויה גם במשפט הישראלי אך קודם לכן נראה את מקור החיוב.

המקור הרשמי ממנו לקוחה חובה זו הוא פסוק א' פרק ה' מספר ויקרא :

" וְנָפֵשׁ כִּי-תִחַטָּא, וְשָׁמְעָה קוֹל אֱלֹהִים, וְהוּא עֵד, אוֹ רָאָה אוֹ יָדַע; אִם-לֹא יִגִּיד, וְנִשְׁאַ עֲוֹנוֹ."

פסוק זה מוזכר גם במשנה:

"כיצד מאיימין את העדים? על עדי נפשות היו מכניסין אותן ומאיימין עליהן.. ושמה תאמרו מה לנו ולצרה הזאת? והלא כבר נאמר: "והוא עד או ראה או ידע אם לוא יגיד וגו'" (ויקרא ה, א)

הגמרא מפרשת: כבר בתחילת הפסוק ניתן לראות שהתורה מגדירה את הכובש עדותו כחוטא. מפרשנות זו עולה כי החובה נסתרת בפסוק אך יש צורך בגלותה.

התשב"ץ: החובה להעיד עולה מן המילים "והוא עד" שמשמעותן-והוא חייב להיות עד.

גם חכמים מהתוספות מנסים לאתר את החובה בפסוק:

רב אחאי גאון: מוצא את מקור החיוב להעיד במילים "כי תחטא". לפי פירושו המשמעות היא שאדם חוטא בעצם כבישת עדותו. בהמשכו של הפסוק החוטא הוא מי שנשבע שאין הוא יודע עדות.

הרשב"א: מפרש בדרך שונה את הפסוק בדבריו הוא טוען שבמילים של הפסוק לא ניתן להבין בבירור את מהות החיוב אך מעצם העובדה שכתוב בחיוב על הבאת קורבן מובן שמדובר על חטא. החטא הוא לא על עדות שקר אלא על כבישת העדות.

ההבדל בין הפירושים של בעלי התוספות לרשב"א היא בהבנת הגורם המחייב. לפי התוספות הנושא עוון חייב קורבן על כבישת עדותו ואם התברר ששיקר חייב קורבן. ואילו על פי הרשב"א כבישת העדות היא זו שמחייבת קורבן כאות כפרה בניגוד לשבועה שהיא חטא בפני עצמה.

הרמב"ם: גם מתייחס ומגדיר את החיוב "כמצוות עשה".¹

¹ מתוך הרמב"ם בספר משפטי ארץ טענות וראיות.

"שצונו להעיד בבית דין בכל מה שנדעהו בין שיהיה בו מיתת מי שהעדות עליו או הצלתו, הפסד ממנו או הרווחתו, אנחנו חייבים להעיד זה כלו ולהודיע הדיינין מה שראינו או שמענו. הנה הביאו רבותינו עליהם השלום ראייתם על חיוב הגדת העדות מאמרו ותעלה והוא עד או ראה או ידע (ויקרא ה, א).²

במקור אחר מזכיר הרמב"ם את חובת העדות כמצוות לא תעשה שבאה מן הפסוק:

"לא תעמד על דם רעך" – ספר ויקרא.³ ויקרא יט, טז).

הרמב"ם טוען שאסור לנו להתרשל כשמדובר בהצלת נפש הנראה בסכנת חיים או בסכנת הפסד ויש לנו את היכולת להצילו. עוד מוסיף הרמב"ם למרות היותו של הפסוק בדרך כלל בדיני נפשות, שגם כאשר מדובר בדיני ממונות החובה קיימת. הרמב"ם לוקח את החובה להעיד משני מקורות "לא תעמוד על דם רעך" שהוא חיוב כלפי האחר העלול להפסיד ו-"אם לוא יגיד" שהוא מכוון כלפי הדין והאמת בכל מצב. ניתן לראות שהיסוד עליו מתבסס הרמב"ם הוא עזרה הדדית בין בני אדם.

בש"ע (סימן כח סעיף א):⁴ נפסק כך, "כל מי שיודע עדות לחברו וראוי להעידו ויש לחבירו תועלת בעדותו חייב להעיד אם יתבענו שיעיד לו". מפה אנו מבינים כי גם השולחן ערוך תומך בחובה להעיד.

(ב) היקף החובה להעיד:

בגמרא⁵ מובאת דעתו של ר' יוסי הגלילי, המרחיב את חובת הגדת עדות לכל מי שראה אפילו חלק מן האירוע או שהוא יכול להעיד רק על חלק מתוך תביעת חברו.

הרמב"ן מסיק מדברי הפסוק – "והוא עד או ראה או ידע" שהמילים "או ראה או ידע" מיותרות, שהרי אין עד בלא ראייה ובלא ידיעה. מכאן ניתן ללמוד על החובה להעיד שכל

² ויקרא, פסוק א' פרק ה.

³ ויקרא, פסוק טז, פרק יט.

⁴ שולחן ערוך.

⁵ (שבועות לג, ב-לד, א)

עדות של עובדה יכולה לתרום להכרעת הדין. כאשר מדובר בעדות חלקית בלבד וצירוף העדות יוכל לסייע להכרעת הדין, חלה החובה להעיד.⁶

ג) אכיפת החובה להעיד

לאורך כל ההיסטוריה היהודית התקיים בין בני הציבור שנזקקו לבתי הדין שותפות/הזדהות חברתית. מתוך כך, הופיעו העדים לשיבות בית הדין ולא נמנעו מלהעיד בפניו. לעתים, כדי לגרום לעדים להופיע בבית המשפט נעשה שימוש באמצעי ההלכתי-דתי ה"חרם" על מנת לחדד את החשיבות שיש במסירת העדות.

ד) דיני נפשות ודיני ממונות:

בעל "ספר החינוך" מצביע על המחלוקת הקיימת בעבירת החובה להעיד בין דיני נפשות לבין דיני ממונות.

הרמב"ם והספרא⁷ מסכימים שגם בעדות ממון הכובש עדותו עובר על הלאו⁸, הרמב"ם כפי שהזכרנו קודם מרחיב את הפסוק "לא תעמוד על דם רעך" גם לדיני ממונות ומכאן עמדתו. הספרא מדגיש כי הכובש עדותו גורם להפסדו של "אחיו" ועובר על שני האיסורים.

כדעת הרמב"ם, מחדש וכותב גם ספר החינוך (מצוה רל"ז):

"אולם חילוק יש בין דיני ממונות לדיני נפשות ושאר איסורים שבתורה: שבדיני ממונות אין אדם חייב להעיד עליהם מעצמו, אלא אם כן יתבענו בעל הדבר או בית דין. ובדיני

⁶ ניתן לראות באתר בנינו, בית דין ההוראה המרכזי, פרשת ויקרא, תשע"ד.

⁷ מדרש הלכה.

⁸ לאו-דבר שאין לעשותו.

נפשות ובעדות שאר איסורין שבתורה, כגון שראה אחד שעבר על איסור וכן בעדות נפשות, כגון שראה מי שהרג חברו; או בעדות מכות, שהיכה האחד את חברו - בכל זה חייב אדם לבוא מעצמו ולהגיד העדות לפני הבית דין כדי לבער הרע ולהפריש בני אדם מאיסור". (מתוך המאמר הצלת ממונו חברו ואתר פשיטא).

אסביר את דבריו, בעל "ספר החינוך" טוען כי בדיני ממונות האדם לא חייב להעיד מדעת עצמו אלא אם כן מבקשים ממנו למסור את עדותו ואז הוא חייב. לעומת זאת בדיני נפשות חייב האדם שראה לבוא מטעם עצמו ולמסור את עדותו. גם גדולי החכמים האחרונים מסכימים עם דברי הרמב"ם וספר החינוך.

ניתן להסיק שהרמב"ם, ספר החינוך והאחרונים מסכימים שגם בדיני ממונות וגם בדיני נפשות הכובש עדותו עובר על שני האיסורים ("לא תעמד על דם רעך", "אם לוא יגיד ונשא עונו").

לעומתם, חושבים חכמים כי הכובש עדותו עובר על האיסור רק בדיני נפשות.

במשנה (סנהדרין לו, ב) ניתן להבין את הפירוש כך שמי שכובש עדותו בדיני נפשות עובר על מצוות עשה של תורה, למרות שאין מי שיתבע את העדות. מכאן, לדעת ראשונים אלו, יש לחלק בין דיני נפשות לבין דיני ממונות, כך שבדיני נפשות אדם עובר על האיסור גם בלי תביעה, ואילו בדיני ממונות האדם אינו עובר על האיסור אלא אם כן נתבע להעיד.

הגאון בעל אור שמח: מביע בספרו את התייחסותו לספרא - "ומנין שאם אתה יודע לו עדות שאין אתה רשאי לשתוק ת"ל לא תעמוד על דם רעך" ומפרש אותו רק לגבי דיני נפשות. בדבריו מסביר שאם אדם יודע עדות לזכותו של בעל הדין ונמנע, הרי הוא שופך דמים ובמיוחד שמדובר לזכות בדיני נפשות. על פי דעת הגאון בעל אור שמח, רק בדיני נפשות עובר העד על לא תעשה אבל לא בדיני ממונות.

רבינו אליעזר ממיץ בספר יראים (סי' מ"ג): משמיט את המשפט בספרא בדבר הכובש עדותו ומסכים עם הגאון בעל אור שמח.

(חובת עדות אמת):

על החובה להעיד חלה חובה נוספת וחשובה לא פחות והיא חובת עדות אמת. כל הליך העדות לא שווה כלום אם התגלה כי העדות היא שקרית ושגויה.

בתוך עשרת הדברות מקור החשוב ויקר מאוד ליהודים מלמד אותנו על הגדת דברי אמת. דברה זו היא הדברה התשיעית:

”לא-תענה ברעך עד שקר” (ספר שמות פרק כ', פסוק יב).⁹

החשיבות העליונה של מתן עדות עולה בקשר לאזהרת העדים על מנת שלא יעידו עדות שקר. לפני מתן העדות מוזהר העד על חובתו לומר אמת ועל האחריות הרבה שהוא נוטל על עצמו בעת עדותו. במיוחד חשובים הדברים בדיני נפשות.

לשון אזהרת העדים מופיעה במשנה כך: ”דמו ודם זרעותיו [של הנידון] תלויין בו [בעד] עד סוף העולם” (סנהדרין ד, ה).¹⁰

עצם העובדה שאיסור עדות שקר ודברי שקר מופיעים בעשרת הדברות מראים על עצם חשיבותה של נתינת עדות אמת. על מנת שהדיינים והשופטים כיום יוכלו לפסוק נכון העדות צריכה להיעשה בצורה מהימנה.

ההאם החובה להעיד קיימת בכל המקרים?

במקרים בהם העדות עלולה לגרום נזק לאותו אדם על פי המשפט העברי חובת העדות לא קיימת. ראינו, שרבים מן הפוסקים סבורים שבמקום שיש חשש לנזק, אין חובה להעיד. אולם קביעה זו עלולה לפגוע בהליך המשפטי, מפני שכל מי שמבקש להתחמק ממילוי חובתו להעיד, עלול לטעון שהוא חושש שייגרם לו נזק. לכן ראוי לבחון את השאלה- מהו היקף הנזק המצדיק לפטור את האדם מחובתו להעיד.

אציג מקרה מתוך המאמר- ”על החובה להעיד”-משרד המשפטים.

⁹ מתוך ספר שמות פרק כ', פסוק יב.
¹⁰ סנהדרין ד, ה.

-מקרה אחד בו התגלה סכסוך כספי בן שני אנשים בעניין הוצאת ספר הביא לקריאת מתן עדות של אדם בשם רבי משה בן שושן. אולם בן שושן חשש להעיד מכיוון שהיה לו חשש לנזק גופני וממוני. ולבסוף לאחר כמה נימוקים נוספים ביניהם נשמע קולו של רבי יוסף קארו והוחלט שאין חובה להעיד.

פרק שני: המשפט הישראלי

כפי שהזכרתי לעיל אכן, העדות משמשת ככלי ואמצעי חשוב ומשמעותי במערכת המשפט, מתחילתו של ההליך המשפטי ונמסרת על ידי אדם אשר קלט וחווה את התיאור של מאורע או נושא מסוים בצורה קרובה. העדות נמסרת בדרך כלל במשטרה או בבית משפט.

א) מקור החיוב במשפט:

ראשית, נראה את סעיף אחד לחוק פקודת הראיות המותיר להזמין כל אדם ליתן עדות שהיא קבילה ושייכת לעניין.¹¹

במשפט הישראלי על מנת לקיים את "החובה להעיד" נבחין בחוק פקודת הראיות בסעיפים המתאימים לנו.

ראשית סעיף 2 לחוק "פקודת הראיות":

¹¹ ס' 1 לפקודת הראיות, התשל"א-1971. (מותר להזמין כל אדם ליתן עדות שהיא קבילה ושייכת לעניין; והוא, כשאין הוראה אחרת בפקודה זו).

"הכל כשרים להעיד בכל משפט, בכפוף לאמור בסעיפים 3 ו-4, ואין אדם פסול להעיד מפני שהוא בעל דין בתובענה אזרחית, או מתלונן או נאשם במשפט פלילי, או מפני שהוא מעבידו, עובדו, בן זוגו או קרובו של התובע, המתלונן, הנתבע או הנאשם, או מפני שהורשע או נושא עונש על עבירה".¹²

כלל זה, שהוא בסיס בדיני הראיות נועד לקדם את בירור האמת בכך שהוא מאפשר הבאת כל עד שביכולתו לשפוך אור על הנסיבות ועל האירועים שבמרכז הדיון המשפטי. כל חריג לכלל האמור פוגע בכלי בעל החשיבות הראשונה במעלה שניתן בידי בית המשפט לצורך חקר האמת. לפיכך יש לקבוע את החריגים בזהירות ובקפידה.

ב)אכיפת החובה להעיד:

בפקודת הראיות נקבע "הכל כשרים להעיד בכל משפט" לפיכך, קבע בית המשפט העליון שכל מי שכשר להעיד, חייב להעיד. כאמור, במשפט הישראלי מתן עדות זו חובה החקוקה בחוק והינה חובה מוחלטת. ובכך כדי לאכוף את החובה לבית המשפט הוקנתה סמכות על ידי כמה אמצעים.

סעיף 5 לפקודת ביזיון בית המשפט: "סירב עד להיחקר עפ"י החוק או להשיב על אותן שאלות שהוצגו לפניו כחוק, ולא הראה כל טעם צודק לסירובו, רשאי בית המשפט לתת מיד במאסר למועד שלא יעלה על חודש אחד, חוץ אם הסכים בינתיים, לפני סיום המשפט, להיחקר ולהשיב על שאלות".¹³

סעיף זה נותן סמכות לתת הרשאה לעד למועד של עד כ-חודש אחד כאשר העד לא משתף פעולה בבית המשפט.

סעיף 73 לחוק בתי המשפט:

73. (א) מי שהוזמן להעיד ולא התייצב, או נצטווה להמציא מסמך ולא המציאו, רשאי בית המשפט או הרשם –

¹² ס' 2 לפקודת הראיות, התשל"א-1971.
¹³ ס' 5 לפקודת ביזיון בית המשפט, התשי"ז-1929.

(1) לצוות על הבאתו לפני בית המשפט; על צו כזה יחולו הוראות סעיף 73א;

(2) להטיל עליו, אף שלא בפניו, מחצית הקנס האמור בסעיף 40(2) לחוק העונשין, תשל"ז-1977, ואם הוזמן או נצטווה פעם נוספת ולא התייצב או לא המציא את המסמך - מאסר שלא יעלה על חודש ימים או קנס כאמור בסעיף 40(2) לחוק האמור.¹⁴

סעיף זה מרתיע את כובש העדות וגורם לו לחשוב שנית. מטרתו העיקרית של סעיף זה היא יצירת הליך משפטי בעל כל האמצעים הדרושים כולל ההוכחות והעדות החשובה התורמת רבות למערכת המשפט. מכאן אנו רואים כי בית המשפט פועל על מנת לגרום לכך שהעדים אכן יבואו להעיד.

ניתן לראות שסעיף זה רלוונטי גם כיום. הבה נסתכל בהחלטת בית משפט בעניין בקשת הוצאת צו הבאה לאדון בשם זעטארה סמיר.¹⁵ על פי החלטה זו נראה כי אמור היה להתקיים דיון בתאריך ה-18/12/13 אך ב"כ התובעת, עו"ד שטמברגר צרפתי, מבקשת מביהמ"ש להוציא צו הבאה מאחר וקיים חשש ממשי כי העד לא יופיע לדיון. בהחלטתו התייחס ביהמ"ש לסעיף 73 א' לחוק בתי המשפט (נוסח משולב)-"היה לבית המשפט יסוד להניח כי מי שהוזמן להעיד או נצטווה להמציא מסמך לא יתייצב או לא ימציא את המסמך, רשאי בית המשפט או הרשם לחייבו במתן ערובה, ואם לא נתן ערובה - לצוות על מעצרו; שר המשפטים יקבע בתקנות, באישור ועדת החוקה חוק ומשפט של הכנסת, הוראות שיחולו על החיוב בערובה, תנאיו ותוצאותיו."¹⁶ ופירש אותו כך שאין זה בסמכותו של בית המשפט להוציא צו הבאה למי שזומן כדן, וכי יש יסוד להניח כי העד לא יתייצב ולכן ניתן לחייבו במתן ערובה. רק אם לא ניתנה הערובה בהתאם להחלטתו של בית המשפט ניתן לצוות על מעצרו. לפיכך, החליטה השופטת, יעל טויסטר ישראל, כי בשלב זה לא ניתן להיענות לבקשת הוצאת צו הבאה בעניין העד, למרות שקיים יסוד סביר כי אין בכוונתו של העד להתייצב למתן עדות במשפט. לכן חייבה את העד במתן ערובה-הפקדת סכום במזומן בסך של 1,000 ₪ על מנת להבטיח התייצבותו לדיון. ניתן לראות כי אכן מתן

¹⁴ ס' 73 לחוק בית המשפט, התשמ"ה-1985.

¹⁵ תאמ (רח') 21752-02-12 קל אוטו - תחבורה (1994) בע"מ נ' הכשרת הישוב - שיווק ביטוח בע"מ.

¹⁶ ס' 73 לחוק בית המשפט, התשמ"ה-1985.

העדות חשוב ביותר למשפט ויש לפעול בכל האמצעים האפשריים על מנת לגרום לכך שהעד אכן יבוא להעיד. נוסף על כן הוסיפה השופטת טויסטר כי הערובה תומצא על-ידי העד עד ליום ה-14/11/13 בפני קצין משטרה באזור מגורו, ואם יסרב העד להמציא הערובה, יש להודיע על כך מיידית לבית המשפט, אשר ישקול אם יש להורות על מעצרו.

לפי החלטה זו ניתן להבין כי לא ניתן להוציא צו הבאה מיידית אלא יש אפשרות לבקש ערובה כגון סכום כסף שישלם העד על מנת להבטיח את בואו למשפט. רק במקרים בהם לא שולמה הערובה ניתן לצוות על הבאת מעצר. כל אלו מתקיימים על מנת שהליך המשפט יהיה הוגן ככל האפשר בעל תשתית ראיות ברורה.

ג) חובת עדות אמת:

כמו כן, במשפט הישראלי ישנה חשיבות רבה למהימנות העדות. העדות הנמסרת צריכה להיות נכונה ומדויקת כך שיתבצע משפט צדק ככל האפשר על בסיס מידע אמין. לצורך כך נוצרה "השבועה", אשר משביעה את העדים להעיד ולמסור מידע אמין ונכון.

סעיף 10, תוספת שנייה לחוק פקודת הראיות-

המוסר תצהיר בשבועה ינקוט לשון ברוח זו:

"אני נשבע באלוהים, כי זה שמי וזו חתימתי (הנשבע יצביע על חתימתו או על סימנו), וכי האמור בתצהירי זה (או במסמך אחר, לפי העניין) הוא נכון".¹⁷

נוסח השבועה גורם ליצירת מנגנון בו העד מחויב להעיד עדות אמת על מנת שלא לגרום לעיוות הדין ולתוצאה לקויה.

כעת, נסתכל בפסק דינו של מרדכי רויטמן.¹⁸ השאלה שהתעוררה במשפט זה, היא אם לפי המצב המשפטי בארץ ניתן לתבוע פיצויים בעילה של עדות שקר בין בזדון ובין ברשלנות

¹⁷ נוסח השבועה.

¹⁸ בבית-המשפט העליון בשבתו כבית-משפט לערעורים אזרחיים 12.3.75[1.1.75, 19.12.74,

כאשר בגלל עדות זו ניתן, לדברי התובע פסק־דין מוטעה שגרם נזק לגופו, לממונו או לכבודו. וכן אם ניתן לתבוע פיצויים בעילה של קשירת קשר לעדות שקר.

הקדמה:

בפסק דין מדובר על תביעת פיצויים על ידי המשיבים בגין נתינת עדות שקר למשפטו של עו"ד מרדכי רויטמן. המערער שהוא עורך־דין, הואשם בבית־המשפט המחוזי בתל־אביב במספר עבירות. המשיבים, מאיר הלוי, יוסף דוד שחור, אהרן מאיר, ואלי אונגר הופיעו כעדי התביעה. המערער הורשע ונידון לשמונה חדשי מאסר ולקנסות גבוהים. כתגובה הגיש המערער ערעור לבית משפט וערעורו נתקבל בחלקו (הוא זוכה מכמה פרטי אישום, ועקב כך הועמד עונש המאסר על שלושה חדשי מאסר וכן הופחתו הקנסות). יש לציין כי המשיבים אהרן מאיר ואלי אונגר הם עובדים בכירים של המשיב בנק המזרחי המאוחד בע"מ. המערער סבור כי המשיבים אונגר ומאיר קשרו קשר על מנת לתאם ביניהם עדות כוזבת נגדו ביחס לעסקות הללו.

בפסק הדין הנ"ל מוזכרת החשיבות על איסור מתן עדות שקר, נכתב כי זהו איסור חמור הנמצא בעשרת הדברות כפי שהזכרתי קודם. כמו כן, מוזכרת החובה להעיד: "אדם היודע את חובתו ישים אל לבו דברים אלה וכאשר ידועה לו עדות הוא לא יימנע מלהעיד בבית־המשפט ויזהר לדייק בעדותו שתהא עדות אמת".¹⁹

ובכן לענייננו, וכתשובה לשאלה הנשאלת למעלה אחת התשובות שמוזכרות בפסק דין זה הינה לפי המשפט העברי, שאכן, אדם בעל מצפון הרואה שעקב עדות לא מדויקת שנתן נגרם לחברו נזק, חובתו הראשונה הינה לפצות את חברו על הנזק שנגרם לו בגלל עדותו. בנוסף מוזכר בהלכות תשובה, פרק ב', הלכה ט': "עבירות שבין אדם לחברו כגון החובל בחברו או המקלל חברו או גוזלו וכיוצא בהן, אינו נמחל לו לעולם עד שייתן לחברו מה שהוא חייב לו וירצהו". אך מנגד, לפי המשפט הישראלי הנהוג בימינו ניתן לטעון כי ישנם לבטים שונים אשר מלווים את המחוקקים והשופטים. החברה מעוניינת שאדם היודע דבר עדות יבוא ויעיד למען הצדק כך שלא משנה באיזה עניין מדובר. בנוסף, בפסק הדין מוזכר

¹⁹ (עמוד 7 בפסק הדין הנ"ל)

כי יכול להיות לעד מניעים רבים שלא לבוא להעיד. עצם ההופעה בבית-המשפט קשורה בהטרדה, באיבוד זמן ולא פעם יכול לקרות שבזמן עדותו וחקירתו יעליבו ויבזו אותו. כמו כן ידוע שבמשפטים פליליים כיום צפויה לא פעם סכנה לעד מהנאשם או מידידיו ומקרוביו, שיתנכלו לו או לבני משפחתו. לפיכך לפי דעתו של השופט י' קיסטר אין צורך להרבות במילים בעניין זה, כי עצם הטרחה שבמתן עדות די בה שהעד יאמר בלבו "מה לי ולצרה זאת" המשנה בסנהדרין²⁰. כיום כל אדם כשר לעדות. אך נזכור כי חלק לא קטן של העדים אינו מסוגל לתפוס את המאורע במלואו או לתארו לפני בית-המשפט באופן מדויק בלי שיחסיר או יוסיף פרט. נוסף לכך, השכחה עושה את שלה ואף פרטים חשובים עלולים להישמט מזיכרונו של העד או להתחלף לו בפרטים אחרים

דבריו של השופט י' קיסטר בפסק הדין הנ"ל:

"לפיכך כדי לקיים משפט הוגן בין אדם לחברו או במשפט פלילי, יש להגן על העדים שיתנו את עדותם באופן חפשי, ללא פחד מפני התנכלות להם על-ידי סיבוכם במשפטים ויחייבום שלא כדין. זאת ועוד, המדינה מחייבת כל אדם היודע דבר עדות לבוא ולהעיד, והיא אף כופה אותו לכך על-ידי הטלת קנסות ומאסר, לכן על המדינה לנצור מכל משמר את החופש של העדים ולשחררם מכל לחץ ואיומים."

מסקנה-על מנת לעודד אנשים לבוא ולהעיד בבתי משפט למען הצדק אין צורך לתבוע אותם לאחר העדות לשם פיצויים מכיוון שעצם נתינת העדות היא כבר טרחה מצידם של העדים. לפיכך החובה להעיד היא מעל הכל ויש צורך לשמור עליה כך שתתקיים בכל מצב. כמו כן מן הראוי שהעדות תיהנה מהימנה ככל הניתן כדי לבצע משפט צדק.

ד) האם החובה להעיד קיימת בכל המקרים?

החובה להעיד היא חובה מוחלטת. עד שהוזמן על ידי בית המשפט להעיד אינו יכול לפטור את עצמו מלהעיד בטענה שייגרם לו נזק. בנוסף, גם הודעה שמוסר עד מחוץ לבית המשפט עלולה לפגוע בו ועשויה לשמש כראיה, אף על פי שהיא עדות שמיעה בלבד.

על פי דבריו של אהרון ברק²¹: גילוי האמת הוא ערך מרכזי בכל שיטות המשפט ובכל חברה. ובלעדיו אי אפשר. אך עם זאת, אין הוא ערך בלעדי ולצדו קיימים ערכים נוספים, אשר גם עליהם צריכה החברה להגן על מנת שלא יפגעו על ידי גילוי האמת כגון: כבוד

²⁰ המשנה סנהדרין, פרק ד', משנה ב'

²¹ אהרון ברק- בעברו נשיא בית המשפט העליון

האדם, חירותו ופרטיותו. לפיכך ניתן להסיק כי יש צורך לאזן בין הערכים המתנגשים על רקע הצורך לאזן בין אינטרסים שונים נוצרו. כך שהכלל הוא האמת והצורך בגילוייה והחיסיון הוא החריג.

כדוגמה להוכחה כי החובה להעיד קיימת גם במקרי בו יכולה להיווצר פגיעה בעד נראה את פסק דינו של יוסף חכמי.²² בפסק דין זה מתעוררת השאלה האם פטור אדם מחובתו להעיד כעד מטעם ההגנה בהליך פלילי רק משום שתלוי ועומד נגדו הליך פלילי נפרד באותו עניין שבו הוא נדרש להעיד? התשובה שניתנה עלידי השופטים לשאלה זו הינה שלילית.

הקדמה-במשפטנו מדובר על אדם בשם לוי אשר נאשם בלקיחת שוחד בבית משפט השלום שבתל אביב יפו. על פי כתב האישום, קיבל לוי שוחד מפלוני שפעל בשם המערער - חכמי. חכמי נאשם בבית-המשפט המחוזי בתל-אביב-יפו בכמה אישומים שעניינו של אחד מהם הוא מתן שוחד ללוי. לקראת סוף פרשת ההגנה במשפטו של לוי, ביקש לוי לזמן את חכמי כעד מטעם ההגנה. אך בתגובה חכמי ביקש שלא להעיד במשפטו של לוי בטענה כי יש להחיל בעניינו את ההלכה שיצאה מלפני בית-משפט זה בע"פ 75/194 קינזי נ' מדינת ישראל²³.

בתגובה להתנגדותו של חכמי דחה בית משפט השלום את בקשתו והוא זומן להעיד במשפטו של לוי בכפוף לחיסיון מפני הפללה עצמית(בהמשך חכמי ממשיך לערער לבג"צ). בשלב זה ניתן לראות כי אכן סעיף 73 לחוק בתי המשפט שהזכרנו קודם מתקיים, בית המשפט מזמן את העד למרות התנגדותו.²⁴

טענת המערער (חכמי):

²² בג"ץ 95/6319, רע"פ 95/6836 חכמי נ' שופטת בית-משפט השלום בתל-אביב-יפו ואח' פ"ד נא(3) 750 השופטת ט' שטרסברג-כהן.

²³ הלכת קינזי: הלכה שהייתה נהוגה כלפני-30 שנה בה נאשם לא יכול היה להעיד במשפט של שותפו לעבירה (כשהוגשו שני כתבי אישום נפרדים) כעד מטעם התביעה, עד שיסתיים משפטו שלו, מחשש שיעיד עדות שקר כדי להפליל את חברו ולהוציא עצמו נקי.

²⁴ ס' 73 לחוק בתי המשפט, א) מי שהוזמן להעיד ולא התייצב, או נצטוו להמציא מסמך ולא המציאו, רשאי בית המשפט או הרשם – לצוות על הבאתו לפני בית המשפט...

"המערער טוען כי הוא זכאי שלא להעיד במשפטו של לוי. את טענתו מבסס על זכותו לחיסיון מפני הפללה עצמית ועל זכות השתיקה, זכויות שעלפי הטענה, אף מולידות לו זכות שלא לחשוף את קו הגנתו בטרם יעשה כן במשפט המתנהל נגדו." ניתן לראות כי התנגדותו של חכמי באה מתוך חשש להפללה עצמית לכן הוא מבסס את טענתו על זכותו לחיסיון מפני הפללה עצמית זו ועל זכות השתיקה. חכמי סבור כי העדות תגרום לפגיעה בזכויותיו אלו וגם מציין בטענתו כי הפגיעה בו תיהנה חמורה יותר מהפגיעה הצפויה לשותפו הלוא הוא לוי.

תגובת השופטים היא שנקודת המוצא הינה החובה הבסיסית המוטלת על כל אדם לבוא להעיד בבית־משפט כאשר הוא מוזמן למסור עדות וזאת לפי סעיף 2 לפקודת הראיות הקובע את הכלל לפיו הכול כשרים לעדות. הסעיף אף מפרט וקובע שאין אדם פסול מלהעיד מפני שהוא נאשם במשפט פלילי. כמו כן, ניתן להסיק מכך כי סעיף כשרות העדים הינו סעיף חשוב מאוד אשר חשיבותו רבה בכל הנוגע למתן העדות.

פסק הדין קבע כי האיזון הקיים בין הזכות לחיסיון מפני הפללה עצמית לבין זכות השתיקה הינו ראוי אך למרות זאת אומרת השופטת ט' שטרסברג־כהן שגם אם יש בחובת העדת העד פגיעה כלשהי בזכות השתיקה ובחיסיון מפני הפללה עצמית, נראה כי האינטרסים העומדים מנגד הינם תכלית ראויה ואין היא עולה על הנדרש. גם השופטים האחרים הסכימו עם כך.

מסקנה: גם אם העדות עלולה לפגוע בבן אדם עצמו ישנה החובה לעשות זאת.

השוואה

כפי שראינו לעיל העדות היא חלק בלתי נפרד מההליך המשפטי ולכן את חשיבותה הרבה ניתן לראות בשתי שיטות המשפט הישראלי והעברי.

החובה:

בשני סוגי המשפט מתן העדות הוא חובה.

על מנת ליישם את חובה זו ועל מנת שההליך השיפוטי יהיה ברור ובעל כמה שיותר הוכחות וראיות לצורך הליך שיפוטי צודק הקפידו שני סוגי המשפט על כללים והוראות למי שכובש את עדותו.

על פי המשפט העברי כדי לגרום לעדים להופיע בבית המשפט היה נהוג להטיל חרם על אותו אדם שמסתיר עדותו על מנת לחדד את החשיבות שבכך. ואף היה חייב לפי הרשב"א והתוספתות על הבאת קרבן. כמו כן, היה נקרא אדם שכובש עדותו כחוטא.

גם במשפט הישראלי ישנם חוקים המאפשרים מתן עונשים למי שלא מוסר עדותו. ראשית רשאי בית המשפט או רשם לצוות על הבאת מוסר העדות למשפט במידה והוא אינו מגיע. שנית, מי שלא מגיע עלול לקבל מאסר של עד כחודש ימים ואף לקבל קנסות. בנוסף על פי החלטת בית המשפט שהזכרנו קודם ראינו כי אף ניתן לבקש מתן ערובה על מנת להבטיח ככל הניתן את הגעתו של מוסר העדות.

כפי שניתן לראות שני סוגי המשפט פועלים על מנת שיותר ויותר אנשים יעידו ויעזרו להליך השיפוטי.

מהימנות העדות:

כמו כן העדות הנמסרת חייבת להיות אמינה ולא שקרית כך שלא תזיק ותועיל להליכים. לשם כך במשפט העברי ניתן לראות שיש שבועה בה העדים מצהירים על מהימנות עדותם. במשפט העברי המסר יותר בולט מכיוון שאת הכלל ניתן למצוא בדברה התשיעית בעשרת הדברות והיא "לֹא-תַעֲנֶה בְרַעַף עַד שֶׁקֶר" (ספר שמות פרק כ', פסוק יב). עצם קיומו של כלל זה בתוך עשרת הדברות דבר החשוב ויקר מאוד לעם היהודי במשפט העברי מראה על חשיבות מהימנות העדות.

על-פי:

מקומו של המשפט העברי במשפט על פי פסק דין של בית דין רבני בתל אביב: (תיק

2524/כח, פד"ר ז 314, 320): הוצג ב"על החובה להעיד משרד המשפטים"

לפי פסיקתו של רבי יוסף קארו²⁵ אשר אותה הצגתי במשפט העברי, כאשר יש חשש לנזק ממוני ונזק נפשי החובה מתבטלת. דעה זו עמדה לנגד עיניי בית הדין הרבני בתל-אביב, כשבא לפסוק בתביעת גירושין של בעל בטענה שאשתו בוגדת בו. מדובר על מקרה בו שכר

²⁵ רבי יוסף קארו-מחבר ספר שולחן ערוך.

הבעל בלש פרטי, אלא שהבלש סירב להעיד מפני שלא פרע לו הבעל את שכרו. הבלש חשש שלאחר שיעיד לא ישולם לו שכרו. כתגובה בא כוח האישה וטען שגם אם יסכים הבלש להעיד לאחר שיקבל את שכרו יש לפסול את עדותו, מפני שכבר הוא בגדר רשע, כיוון שעבר על איסור "אם לא יגיד ונשא עונו".

כתגובה, בית הדין פסק שהבלש אינו חייב להעיד, מפני שהחשש מפני הפסד שכרו הוא בגדר עילה מספקת לפטור אותו מלהעיד. לפיכך על פי המשפט העברי במקרים בהם נגמרת פגיעה אפשר לבטל את החובה, שלא כמו במשפט הישראלי.

החובה להעיד כאשר נגרם נזק למוסר העדות:

כפי ששמנו לב במשפט הישראלי החובה היא כמשמעותה חובה ואין לבטל אותה אלה במקרים חריגים של ממש. גם כאשר אדם עלול להיפגע כתוצאה ממסירת העדות אין לבטל אותה וחייב לשמוע ולהתייחס אליה (ניתן לראות בפסק הדין הראשון שהצגתי). בניגוד לכך, במשפט העברי החובה היא לא חובה מוחלטת וכאשר קיים חשש לנזק נפשי/גופני ואף ממוני החובה להעיד מבוטלת כדי לשמור על איזון (ניתן לראות את המקרה של הבלש פרטי). כמו כן, הצגתי דעות שונות של מפרשים אשר טוענים כל אחד מהם מתי החובה קיימת, חלקם טוענים כי החובה קיימת גם בדיני נפשות וגם בדיני ממונות וחלקם טוענים שבדיני ממונות החובה לא קיימת ולכן אם העד לא רוצה להעיד הוא אינו חייב אלא אם כן ביקשו זאת ממנו.

על פי שני פסקי הדין שהבאתי ופסיקת בית המשפט במשפט הישראלי קל וחומר לראות כי החובה להעיד הינה חובה מעל הכל בגדר המשפט הישראלי ואין היא מבוטלת. אין ספק כי חובה זו הינה חובה משמעותית וחשובה במהלך עשיית משפט ולכן גם אם מתרחשת פגיעה בעד עדיף לסבול אותה או לצמצם אותה על מנת לקבל את העדות.

סיכום:

במהלך העבודה עסקתי בהבנת החובה להעיד הקיימת בשני סוגי המשפט, הישראלי והעברי. גיליתי שמקור החיוב הינו בספר ויקרא. לאחר מכן הבנתי כי ישנן מפרשים רבים אשר כל אחד מהם מוצא במקור החיוב מילה שונה הרומזת על עצם החיוב. מקור החיוב במשפט הישראלי הינו בחוק פקודת הראיות, לפי סעיף 1 בית המשפט רשאי להזמין עד וכן על פי סעיף 2 המדבר על כשרות העדים כך שכולם כשרים להעיד.

במשפט העברי מתקיימת החלוקה בין דיני ממונות לדיני נפשות אשר בכל אחד מאלו טוענים המפרשים השונים כי החובה להעיד משתנה. לדעת השולחן ערוך, ספר החינוך והרמב"ם החובה חלה בשני המקרים ואילו לפי דעת המשנה והגאון בעל אור שמח החובה

הינה רק בדיני נפשות בה הכבוש עדותו חוטא ואילו כאשר בדיני ממונות הינו חוטא רק כשאר נקרא להעיד. במשפט הישראלי החובה היא מוחלטת יותר.

נוסף על כן החובה להעיד מבוססת ומתייחסת אך ורק לגבי עדות מהימנה. החשיבות לכך היא שכל המשפט יכול להשתנות בגלל מתן עדות שקר ואז לא יתכן צדק. במשפט העברי אנו רואים זאת בעשרת הדברות.

על פי הצגת שני פסקי הדין והחלטת בית המשפט הסקנו כמה תשובות, הבנתי שעדות שקר עלולה לשבש את המשפט והבנתי גם, שניתן לחייב אדם במתן ערובה על מנת לשמור על החובה להעיד ככל הניתן. וכתשובה לשאלה המשפטית אשר עניינה אותי-האם החובה קיימת גם כאשר נגרם נזק לעד? התשובה שהסקתי הינה חיובית לפי פסק הדין השני, בו הבנו כי גם במקרה בו אתה מואשם בהליך משפטי החובה להעיד במשפט אחר עדיין מתקיימת למרות החשש להפללה עצמית בעת נתינת העדות.

ביבליוגרפיה:

-הרב אב"י ונגרובר, משפטי ארץ טענות וראיות, כרך ב, ע'מ 185-167, הרב ירון אונגר והרב עדו רכניץ, 2004.

- הרב חיים וידאל, משפטי ארץ טענות וראיות, כרך ב, ע'מ 209-185, הרב ירון אונגר והרב עדו רכניץ, 2004.

חוקים:

-פקודת הראיות, התשל"א-1971.

- פקודת בזיון בית המשפט, התשי"ז-1929.

- חוק בית המשפט, התשמ"ה-1985.

פסקי הדין:

- בג"ץ 95/6319, רע"פ 95/6836 חכמי נ' שופטת בית-משפט השלום בתל-אביב-יפו ואח' פ"ד נא(3) 750 השופטת ט' שטרסברג-כהן.

- בג"ץ 572/74, רע"פ 572/74 573/74 574/74 מרדכי דויטמן, עו"ד נ' בנק המזרחי המאוחד בע"מ, ואח'. (בבית-המשפט העליון בשבתו כבית-משפט לערעורים אזרחיים 1.1.75) [12.3.75, 19.12,74].

החלטת בית המשפט:

- תא"מ 21752-02-12 קל אוטו - תחבורה (1994) בע"מ נ' הכשרת הישוב - שיווק ביטוח בע"מ.